

AZ ISKOLÁNKÍVÜLI NÉPMŰVELÉS PROBLÉMÁJA.

I. Általános alapvetés.

Ha valamely társadalmi, politikai vagy akár tudományos, művészeti kérdéstről akarunk szólni, illetve annak megoldására törekszünk, kétféle módon tehetjük. A könnyebb, egyszerűbb, közvetlenebb az *egyik mód*: egyszerűen *kettévágjuk* a probléma csomóját. Ennél a *kettévágásnál* nem sokat törődünk avval, mi mindent érint a fölvetett probléma, amely esetleg sok ezer előzménnyel és sok ezer más viszonylattal át meg át van szöve, hanem *fültesszük*, hogy *minden* előzmény már tudott, *minden* viszonylat már világos előttünk s azután *eszünkben, tudásunkban* bízva *megszerkesztünk* egy sémát vagy egy részletesebb tervezetet s ezeket rögtön alkalmazzuk is, illetve e sémáknak, e tervezeteknek a gyakorlatban való alkalmazásától tesszük függővé az illető probléma megoldását. A tudományokban a hipotézisek, a politikai és gyakorlati életben a törvénytervezetek és más tervszerű ténykedések jobbra így születnek meg!

Az észszerűség, az előre kiterveltség módszere azonban akár a tudományban, akár a társadalmi életben csakis akkor alkalmazható, ha a megoldandó probléma vagy *igen bonyolult* vagy aránylag *igen egyszerű* összetételű. A hipotézisek vagy akár a metafizikai rendszerek (pl. Hegelé, Spenceré) nagy szolgálatokat tettek, mert leegyszerűsítették a bonyolult problémákat, egyetlen észszerű és elfogadhatónak tetsző elv alapján *radikálisan* oldva meg egy-egy nagy tudományos problémát vagy akár az egész világ problémáját. Az „élet“ bonyolult viszonyai között is igen nagy sikereket érhet el az olyan ember, aki ilyen radikális módon, tervszerűen, tudatosan halad alantas vagy nemes nagyobbsterű céljai felé, nem sokat törődve semmi más körülménnyel. Ugyanezt találjuk az *állam* életében is. Akkor, amikor az állam viszonyai *teljesen* összebonyolódtak, alig segít más, mint egy radikális, terv- és racioszerű megoldás. Franciaország így tett a nagy forradalomban és Napóleon császársága alatt: megszüntette a régi viszonyokat, a tradíciókat, a régi vagyonalakulást s új közigazgatási rendet (megyék) állapított meg, racionális törvénykönyvet szerkesztett. De a bonyolult

viszonyok radikális megoldásának megvan a maga hátránya, amely előbb-utóbb katasztrófával fenyeget. Nyílt kérdés például és erre csak Franciaország további története adhatja meg a végleges feleletet, hogy amikor Franciaország a nagy forradalomban összes múltbeli értékeit máglyára hurcolta, nem hozott-e nagyobb áldozatot az elért eredményeknél. A hatalmasan akaró nagy vagyont gyűjthet, nagy hatalomra tehet szert, de kérdés, megtudja-e tartani a vagyont, a hatalmat és élete békésebb harmóniáját. A tudomány keretén belül pedig a hipotézisek idő múltán jobbára sutba kerülnek s értéktelenné válnak, az egyelvű metafizikai rendszerek helyet adnak a világ sokszerűségét jobban számbavevő ismeretelméleti kutatásoknak s ha még folyton híveik akadnak, inkább hátráltatják, mint elősegítik a tudomány fejlődését. Az egyszerűség, az előre kiterveltség módszere *inkább* az egyszerűbb viszonyok között kecseset maradandóbb sikerrel. Például a tudomány terén oly problémák esetében, ahol eltekinthetünk az előzményektől, az összefüggésektől, mert már biztos eredményekre támaszkodhatunk, amelyek alapján kitervelhetjük további teendőinket. A német tudományosság így ért el óriási sikereket a *gyakorlati chemia* terén, amikor a tudomány legnehezebb, legbonyolultabb kérdéseivel való foglalkozást a tudósok egy csoportjára hagyva, *nagyobbára* a gyakorlattal összefüggő problémákra vetette magát. És azután hogy ezeket jórészt megfejtette s a részletekbe menő szorgos tudományos munka árán elveket, törvényeket állapított meg: *számtalan tervszerű speciális koncepciót, sémát hozott létre, amelyeket a gyakorlati életben könnyűszerrel alkalmazhatott.* Az életben mozgó egyénre nézve is akkor vezethet biztos eredményekre a *tervszerűség*, ha nem tűzve ki nagyobb szabású életpályát, az ember kis körre szorítja működését. Itt azután kidolgozhatja és sikerre juttathatja sajátos élete egész tervét s ezen az úton bonyolult problémákra azért sem akad, mert a társas élet gyakorlata részletszerűen kidolgozta az egyszerű egyéni élet szabványait és ezek is zsinórmértékül szolgálnak számára. Végül az állami életben is ott érünk el igazi sikereket a *tervszerűséggel*, ahol egy *par excellence rész-probléma* megoldásáról van szó. Így egy speciális törvénytervezet megalkotásánál szükségtelen a hosszas tanácskozás és késlekedés, ennél jóval többet ér, ha az arra hívatott egyén, aki tisztában van az *adott* állami viszonyok bizonyos részének jellegével, biztos tudása alapján *megszerkeszti* a törvénytervezetet.

Egészen más a helyzet, ha nem egyszerű, hanem még erősen bonyolult probléma *alapos* megoldásáról van szó. Amint mondtuk a hipotézisek a tudományban jó szolgálatokat tesznek, de csupán ideig-óráig segíthetnek ki bennünket, magát a problémát véglegesen és alaposan meg nem oldják. Minden hipotézis tulajdonképp egy többé-kevésbé egyoldalú érték-ítélet, amelynek alapján a

szóbanforgó probléma egy bizonyos, igen. lényeges alkatelemét *aránytalanul* többre becsüljük a többinél. Azt azonban nem vesszük számba, hogy a kiemelt tényező mellett számtalan sok más tényező is többé-kevésbé befolyásolja az illető probléma létezését. Ha tehát egy nagy tudományos problémának nem időleges, hanem alapos megoldására törekszünk, akkor a problémák megfejtésének más módját kell alkalmaznunk: igyekeznünk kell, hogy az *összes* ható tényezők egymáshoz való viszonyát megállapítsuk. A chemia tudománya ezen az úton halad: megfelelő hipotéziseket alkalmaz a legnehezebben megfejthető kérdésekben, a *kevésbé, de még mindig elég bonyolult kémiai viszonyokat* azonban, amint már mondtuk, *nem csupán szétbontja, hanem a kémiai tünetnyek egymáshoz való viszonyát igen szorgos, mindenre figyelő és minden mozzanatot számbavevő munkával megállapítja*, hogy-azután törvényeket, elveket állítván fel, sémákat konstruáljon és ezeket a gyakorlatban alkalmazza.

Ha a tudományban így kell eljárunk, *lehetőleg* kerülve a hipotetikus, a többnyire csak ideiglenes jellegű megoldásokat, akkor a társadalmi, politikai vagy akár művészeti konkrét problémák esetében sem alkalmazhatunk más eljárást. Nem mások ezek, mint természetes kiegészülései a „tudományos“ problémáknak. Mert nincsenek tulajdonkép, *külön* tudományos problémák *és külön* társadalmi, politikai vagy művészeti problémáink, hanem igenis folyton ott áll előttünk az *egész világ* problémája. Az ember, hogy a reázduló számtalan élménnyel megbirkózhasson s azok fölé kerekedjen, először mindig azokat a problémákat próbálta a maga számára megoldani, amelyek őt legközvetlenebbül érintették s leginkább nyugtalanították: egyéni élete kicsinyes viszonyait s az őt körülvevő mindenség reászakadó és hatalmas tényezőit. Megtaláljuk ezt a primitív embernél, aki a saját maga és közvetlen környezete (törzse) viszonyait részletesen feldolgozza s fogalmakat alkot róluk, el is nevezvén őket és ugyanakkor fogalmakat alkot az őt körülvevő csodás és hatalmas erőkről, a tűzről, vízről, napról, csillagokról, születésről, meghalásról és megholtakról s igyekszik hozzájuk való viszonyát minél egyszerűbb módon megmagyarázni. így van ez aránylag fejlett kultúrfokon is, amikor például a görögöknek már fejlettebb életfelfogása a gyakorlati, az egyéni életre vonatkozó általános igazságokba, a 7 görög bölcs mondásaiba tömörödik s ugyanakkor igyekeznek magyarázatot adni az *egész világ* problémájáról s annak keletkezését, lényegét a vízből, tűzből, levegőből, szóval lehetőleg leegyszerűsítve, racionálisan magyarázzák. Az ember tehát többnyire csak a leegyszerűbb és a legbonyolultabb életproblémaival törődik, a kettő közé eső számtalan más élet-problémáját eléggé figyelmen kívül hagyja. Ugyanígy van ez még ma is, az emberiség minden haladása, isme-

kat a végtelékig kimélyítettük s ennek körében számtalan képzetet fogalmat teremtettünk. Gondoljunk csak egy-egy mai foglalkozás számtalan műszavára, mi mindent kell például emlékezetébe vésnie egy mai gyakorló orvosnak (az anatómiában magában 30—40 ezer műszó van), de még az egyszerűbb embernek is, aki újságját olvassa, mi mindenről kell tudnia s olyan amilyen, de valamelyes képzetet alkotnia. De ott van egész civilizáciánk, részletszerű állami és társadalmi adminisztrációink számtalan ága-boga, amelyek mind rendkívül sok új képzet megalkotását és megtanulását követelik. A míg így kiszélesítettük és részletekbe fullasztottuk egyéni életünket, a „tudomány“ viszont a nagy, a legbonyolultabb életproblémáinkat vette vizsgálat alá. Ismereteinket biztosabbá tette, mindinkább megfelelőbb magyarázatokat adva számunkra és kiküszöbölni törekedett mindazt, ami nem szorosan vett tudományos kérdés, ami nem a dolgok végső megoldására, szerkezeti vagyis lényegesebb elemeire vonatkozott. Az eredmény az lett, hogy a tudományos kutatások *szétbontották ugyan* a végső dolgokról való ismereteinket és amit a régiek oly egységesnek gondoltak — pl. a természeti vagy a biológiai tünetények vagy akár a társadalmi, erkölcsi, jogi stb. legáltalánosabb kérdések — mindannak magyarázása helyébe igen sokféle ágazó magyarázatot tettek s ennek természetes következményeképp igen sok tudomány építődött ki, de ugyanakkor a tudományos gondolkodás éles válaszfallal elszakadt élet-problémáink legnagyobb, még igen feldolgozatlan részétől. A tudomány tulajdonképp a közös alap-anyag: *össz-élet problémáink*, egy részének, a legáltalánosabb vagy bennünket legmélyebben, érintő nagy élet-problémáknak speciális feldolgozása által született meg. E problémák számtalan szállal összefüggenek a többi kisebb jelentőségű élet-problémáinkkal és amikor a tudomány az összefüggéseket megszakítja, a saját életereit vágja el s előbb-utóbb csontvázzá szárad, mert nincs honnét merítenie, nincs honnét anyagát egészséges táplálék felszívása s átalakítása útján gyarapítania. A mai tudomány bár még távolról sem mutatja ezt a képet, de e felé halad. A tudomány izolálódó irányát mutatja mindenekelőtt az, hogy *aránytalanul* szaporodik az egyes tudományok száma, amit nem annyira a tudományosan feldolgozott problémák körének kiszélesedése tesz szükségessé, hanem az a jelenség, hogy az egyes tudományok *körén belül* a folytonos analízis által rendkívüli számú szak és segédtudományok keletkeznek. E részek az anyatudományoktól a növények bimbózdása vagy a sejtek oszlásához hasonlóan lassankint elszakadnak s tovább osztódnak, részben már vázszerű, értékes tartalmat alig rejtő, végtelen részletismereteket halmozva fel. Ugyanezt az osztódási folyamatot mutatja az a jelenség, hogy az egyes tudományok egymással szemben is izolálódnak s nagyobb a harc közöttük, mint a közeledés egymáshoz. Azok a tudományok, amelyek sajátos jellegüknél fogva az analízist, a séma

és rendszeralkotást tartják a tudomány tulajdonképeni feladatának (így a matematika, logika, etika), az ő módszerüket nem első-sorban követő tudományokat (így a pszichológiát, szociológiát, földrajzot, néprajzot), „mint tudományt“ igen bizonytalan jellegűnek tartják, sőt nem egyszer hajlandók önálló tudomány voltukat is megtagadni. Ha időnkint, érezve izoláltságuk miatt senyedő voltukat közelednek is egymáshoz a tudományok, ez rendszerint nem azért történik, hogy természetes összetartozásukat erősítsék s közös szálaikat újra összekössék, hanem azért, hogy speciális módszereiket egymástól ellessék, abban a föltevésben, hogy ezek alkalmazása által új erőre kapnak. Így tett a pszichológia, amely régi racionális irányzatát úgy vélte helyesbíthetőnek, hogy a természettudományoktól átvette a kísérleti módszert s a saját körében a *végletekig* alkalmazta, úgy, hogy amíg egyfelől szép eredményeket is ért el, a kísérletek végtelen analizisével inkább tetézte és nem *javította* előző racionális irányzatát s nem vette észre, hogy a természettudományok múlt századbeli nagy sikereiket nem annyira a kísérleti *módszerek* köszönhetik, hanem annak, hogy *olyan* módszereket alkalmaztak, amelyek természetüknek és kitűzött céljaiknak leginkább megfeleltek.¹

Végül még egy jelenség mutatja a tudományosság mai racionális szétesését, az, hogy körben forog, hogy szinte ugyanazok a meddő viták emésztik fel ereje jó részét, amelyek annak idején az ókori tudományosságot Platon és Aristoteles után hanyatlásba vitték. Ilyen a *relativitás* Einsteini harca a fizikában szemben az *abszolút* tér alapján álló Newtoni állásponttal, ilyen az európai kultúra alkonyáról szóló vita Spengler és *optimista* ellenfelei között, ilyen hasonlókép Spenglernél a *tér* és *idő* különbségének túlzott kiélezése, amely Rickertnél és Windelbandnál az *érték* és *valóság* tudományok, a *természet* és *szellem* tudományok kettőzését, különbségeik végletekig vitt kianalizálását szülte s idevág az is, hogy Spengler a kultúra alapján egységes képzetét, amelyet már ügyis megbontott a *kultúra* és *civilizáció* mai nap annyit hangoztatott ellentéte, még tovább osztja, számos, igen különböző kultúrát állapítva meg. Mindez a tudomány össz-problémájának ketté és többféle hasadását, bomlását jelenti.

A tudomány lassankénti elszáradásának és az egyén kisszerű világa szétforgácsolódásának egyformán keresik az orvosságát mindazok, akik az emberiség sorsát szívükön viselik. Azonban a tudománypolitikával foglalkozók és a társadalompolitikuskok azt is kezdik mindinkább belátni, hogy az orvosság nem a tudományok *szoros keretein belül* s az egyén kisszerű társadalmá intéz-

¹ A lelki jelenségek megfigyelésére a túlzott és többé-kevésbé beállított „kísérlet“-nél jóval alkalmasabb 1) a történelem tanulmányozása a számtalan történelmi szereplő és azok apró jellemvonásai összevetésével, 2) az egyszerű ember (a primitívek és a nép) és a gyermek lelki életének *ellesett* mozzanatai.

menyei határozott rovására találhatók meg. Mit érnénk például avval, ha erőszakosan felforgatni akarnánk a szakszerűen elrendezett tudományok zártabb köreit? Csak károkat okozhatnánk, mért ha az illető tudományban nincs elég frissesség és életerő, akkor tehetünk ugyan egy új egyoldalú racionális rendszert a már kialakult tudományrendszer helyébe (amint például Marx a nemzetgazdaság tudományában tette), de ugyanakkor szétromboljuk azt, ami sok tudós nemzedék vállvetett munkája és folytonos helyesbítése által nagyjában jól kialakult s az emberiségnek egy-egy problémakör megfejtésében mindenesetre nagy javára szolgált. Akik tehát látják a szaktudományok sorvadását, de nem tartják célravezetőnek a már kialakult köröket radikálisan megbolygatni, azoknak minden erejükkel rajta kell lenniök, hogy a tudományok már szinte teljesen bezárt keretein kívül keressék meg azokat a módokat, amelyek által a tudományok köre újra friss, egészséges életre kelthető.

Az egyik mód a tudománnyal, közvetlenül foglalkozók részéről indítható meg. Akik a tudományos kérdésekkel igazán mélyen és alaposan foglalkoznak, fölkatják mindazon életproblémákat, amelyek a már előzőleg vizsgálat alá vettekkel eddig nem tudott összefüggésben állanak s mindezek feldolgozásával s a nyert eredmények áthasonításával a tudományokba új életet öntenek. Rendszeren olyanok munkája ez, akik valamely gyakorlatibb irányú foglalkozás közben érdeklődnek a tudományok iránt s friss szemükkel jobban meglátják a tudományok hibáit, és orvosszereit, mint a szaktudományok zárt körén belül a szabályok és tradíciók által lenyűgözött szaktudósok. Sokrates, Bacon, Locke és számtalan más újító szellem mind ezek közül való. Ám még azok is, akik a szaktudományok zártabb kereteiben dolgoztak, ha szabadabb szelleműek, bizonyos körülmények között kilépnek ezekből s gyakorlatibb, az élethez közelebb álló kérdésekkel kezdenek foglalkozni. így a Wolff dogmatikáján nevelkedett Kant természettudományi problémákat karol fel, — amelyek akkor még jobban kívül állottak az analizáló, rendszeres tudományok körén — sőt a gyakorlati kérdések iránt való érdeklődésben annyira megy, hogy értekezést ír a tűzijátékok készítéséről. Az ilyen szellemek a szaktudományok analitikus, sémákat alkotó módszerét is új érdeklődésüknek megfelelően fölcserélik a *szintetikus* módszerrel, amely a kapcsolatokat, az összetartozást keresi a tudományok és tőlük sokszor látszólag távol eső életproblémák között. Bacon kimondja, hogy a természetben a hasonlóságok a lényegesek, a fontosak, mert a *különbségek* a természetnek csupán „játékai“. Ezt a módszert a kapcsolatokat, az összetartozások keresése szigorúvá teszi: gondosan ügyel az összeillő részek megkeresésére s fölhívja a figyelmet arra, hogy *elegendő számú* s minél megbízhatóbb *tapasztalati adatra* van szükség, ha

a természet fölötti uralmat el akarjuk nyerni (Bacon). Az ilyen természetű újítók nem alkotnak zárt rendszert és a végtelenségig menő részletezés helyett a kritika és újszerű nézeteik leszögezését tartják fontosnak. Még Kant is, aki az általa elért eredmények határozottabb rendszerbe foglalásának szükségét is átlátja, rendszerének csupán általános körvonalait, vázát adja, ahelyett, hogy részletekig kiépítené, mint Hegel, aki par excellence analitikus lángelme.* Az ismeretek kibővített feldolgozása által támadt új tudományok ekkor rakják le alapjaikat, illetve ekkor kapják meg első legáltalánosabb formájukat, fő irányító elveiket, így Bacon révén a modern természettudományok, Locke révén az újabb államtudomány s a manapság Angliában és Amerikában annyira előtérbe nyomult etimológia, Kant révén az ismeret. Az új feldolgozott anyag azután ellenállhatatlanul áttöri a tudományok addig eléggé zárt határait és mint friss életerő szivódik fel az általános fogalmak kiszikkadt vázába, hogy ott részletszerűen feldolgoztassák s határozott rendszerekbe foglaltassák. Az új ismeretanyag azonban kényszeríti az ismeretek addigi rendjét, hogy alkalmazkodjék az újonnan jöttekhez s ha nem akar háttérbe szorulni, gondoskodnia kell új kiegészítő anyagról is s azokat jórészt az új tudományok bevált új módszere alapján kell feldolgozni. Sok tekintetben ez teszi lehetővé mai napig is a tudományok szintetikus megújulását! A XIX. század első felének német tudományosságában Fichte, Schelling, Hegel végrehajtják Kant nyomán a tudományok általános rendszerezését. Utódaik helyreigazítják ugyan a három nagy metafizikus egyoldalú rendszerezéseit, de másfelől a tudományok Kanti felfogását végtelen analízisekbe fullasztják, amely a XX-ik század modern scholastikájában (Brentano, Husserl és követőikben) tetőpontját éri el. Közben azonban a német filológia, a történetírás, az Európa- és Amerikaszerte meginduló lélektani, ethnológiai és ter-

* A legnagyobb zűrzavar van a körül, kit nevezünk analitikus és kit szintetikus elmének. A nagy rendszeralkotókat (Hegelt, Fichtét, Schellinget, Spencert, Spinozát) általában szokás a szintetikus szóval megjelölni, nem véve tekintetbe, hogy a rendszeralkotáshoz mindenesetre kell szintézis, de csak másodlagosan, akkor, amikor egy általános analízist már végrehajtottunk. Hasonló zavar uralkodik a tudományok meghatározásában. Kant óta szokás a matematikát szintetikus, a természettudományokat analitikus irányú tudományoknak nyilvánítani. A matematika szorosan véve mindenesetre szintézis, csakhogy deduktív szintézis, ami annyit jelent, hogy bizonyos axiómákból és definíciókból indul ki, ezek azonban nem állíthatók fel másként, mint a dolgok tartalmi vonatkozásaitól eltekintve és csakis bizonyos formai szempontokat véve figyelembe. Így minden matematikai szintézis előfeltétele egy általános analízis amelynek keretén belül lehetséges a matematika mint tudomány. Ugyanígy szokás a természettudományokat szintén Kant nyomán analitikus irányúaknak tekinteni. A természettudomány viszont induktív analízis! Minden indukció elsősorban azt kutatja, mi tartozik össze, mi a már tudotthoz (a tapasztalathoz) hasonló és így a természettudomány csak másodlagosan analízál: bontja szét a tapasztaltakat elemeire.

mészettudományi kutatások új tapasztalati anyag felgyűjtésével óriási nyersanyagot szolgáltatnak jövőendő új szintézisek számára. Az ilyen irányú munkásságot nem határozott célként folytatták az illető tudományágak művelői: a szintézissel járó, csupán *megfelelő számú* tapasztalatgyűjtést részben tudtukon kívül, többnyire analízáló hajlamokat követve az adatok végtelen sokaságába jászották át.

Több mozzanat hívja föl a figyelmet arra, hogy a tudományok megújulása tényleg a küszöbön van. Az egyik az, hogy az elvont tudományos problémák helyett *világszerte* a gyakorlati irányúak nyomultak előtérbe. így például Németországban a természettudósok ezrei dolgoznak azon, hogy Németország létét, megélhetését, nemzeti megújulását biztosítsák.*) A másik mozzanatot *nálunk* is megtaláljuk: az általános iránti érdeklődés helyett megindult a *speciálisabb* tudományos problémák felkarolása és mivel ma ez a legyőzött államokban összeesik a nemzeti lét megmentésével, a nemzeti irányú tudományosság vesz nálunk hova-tovább mind nagyobb lendületet. Amíg az utolsó 50 évben inkább csak a német tudományosság keleti előfutárjai voltunk s szerinte igazodtunk és a speciális nemzeti problémák helyett általános tudományos problémák vagy azok apró részletei érdekelték bennünket (1. a filológiát, természettudományunkat), sőt nemzeti problémáink feldolgozásában is jórészt német minták után igazodtunk, (1. jog- és államtudományunkat s racionális, nem sok eredetiséget mutató társadalomtudományunkat), mai nap már jóval kisebb térre szorult az általános fogalmakkal, a nemzetközi érdekű kérdésekkel való foglalkozás. Ma például alig foglalkoznak nálunk racionalisztikus irányú filozófiával és szociológiával, míg az utolsó 20 évben ép ellenkezőleg történt (1. a Huszadik Század szociológusait s a Magyar Filozófiai Társaság Alexander B. által szerkesztett Athenaeum folyóiratát!). Inkább csak azok ölelik fel az általános, nemzetközi tudományos problémákat, akik vagy egy még régebbi ideológián nevelkedtek fel, vagy elszigeteltebb tanulmányaik nagyon is kötik őket (így pl. *latin* filológusaink stb.).

A tudományos érdeklődésnek a speciálisan nemzeti problémák felé fordulása tulajdonképp nem más, mint szoros bekapcsolódás az emberiség jelenlegi nagy közös életirányába: újra megkeresni a dolgok összefüggéseit. Ha speciálisan magyar problémáinkat, a magyar művelődés történetét, hazai flóránkat, faunánkat, föld- és néprajzunkat stb. eddigi, inkább analitikus irányú gyűjtéseink fólhasználásával és újabb adatok föltárásával alaposan földolgozzuk s kimutatjuk a magyar kultúra szerves összekapcsolódását, a kölcsönös egymásra hatást más kultúrákkal, az ilyen irányú

*) Az 1922 évi lipcei természettudományi kongresszuson 15000-en vettek részt!

munkásság“ közelebb visz az emberiség“ általános nagy problémáihoz, mintha most közvetlenül foglalkoznánk azokkal. Az *egyén* és az emberiség“ sok tekintetben ellentétes fogalmi csupán egy radikális analízis útján létrejött racionális ítélet, amelyet csakis úgy mélyíthetünk el, tehetünk szintetikusá, ha végérvényesen közbeiktathatjuk a kettőjüket összekapcsoló *nemzet* fogalmát! Ha tehát a *nemzet* egyes problémáinak fölfejtésével, a nemzeteket bizonyos vonatkozásokban magába foglaló *faji* gondolattal, amely viszont az *emberi faj* örökkévaló, folytonosan megújuló létébe olvad bele, új színeket, új tartalmat viszünk az egyéni élet és halál bennünket annyira érintő problémáiba vagy az általános emberi magában véve hideg, internacionális gondolatába: a legnagyobb, a legáltalánosabb emberi problémák végső megoldását is siettetjük s róluk való gondolatainkat teljesebbé, tartalmasabbá és igazabbá tesszük. A külföld is tisztább képet nyer rólunk, ha olyan igazságokat, összefüggéseket adunk tudtára nemzeti kultúránk múltjáról és jelenéről, amelyeket ő eddig nem ismert, de kénytelen magasra értékelni, mert különben a szoros összefüggések és kölcsönös egymásrahatások megállapítása révén a saját nemzeti kultúráját is lebecsülné. Az olyan kis nemzet, mint a miénk, a racionális és analitikus irányú tudományos munkálkodás terén úgysem veheti fel a versenyt a nagy nemzetekkel, mert hogy egy-egy analitikus lángelme vagy még ahhoz is, hogy *nagyobb számú, igazán elsőrangú* analitikus elme létrejöhessen, megfelelő segítőtársak ezrei, általános nagy kultúra szükségeseek. Mindenesetre nálunk is voltak és vannak igen kiváló analitikus elmék, de ezek csak igen szórványos jelenségek. A nagy nemzetekkel szemben viszont éppen az az előnyünk, hogy ezek tudományos eredményeit, módszereit fölhasználva, nagy mennyiségű energiát megtakaríthatunk s az egyéni invenciót jobban kívánó szintézisekre éppen mi, az annyi egyéniséget, különálló individuumot felmutató nemzet vagyunk alkalmasok. Gondoljunk arra, hogy a XVII. és XVIII-ik században aránytalanul csekélyebb népességű és műveltségben még igen hátramaradott „barbár“ Anglia és Németország a már akkor is népes és nagy műveltségű és szinte elkerülhetetlenül a részletezésekbe mélyedő Franciaországgal szemben mutatja fel Locke-ot, Newton, másfelől Kantot és mellette kortársakul Herdert, Goethét, Schillert, a művészet terén pedig Beethovent s akkor be kell látnunk, hogy az egyetlen lehetőség, hogy nagy nemzetekkel versenyezhesünk, hátramaradottakból elsőkké, legyőzöttekből győzőkké váljunk: a *nemzeti kultúra és tudomány mind teljesebb kiépítése!*

További mozzanat a tudományok és ennek kapcsán úgy nemzeti, mint egész emberi kultúránk újjászületésének közeledésére, hogy szinte világszerte, de elsősorban az északi kis (Svéd-, Dán-,

Finnországban) s a legyőzött államok közül Németországban és nálunk a tudomány és társadalompolitikusok egyformán kezdik látni, mily szoros összefüggésben van a tudomány az emberiség egyéb problémáival. E kettő egymástól már azért sem választható el mereven, mert az általános képzetek folyton hatnak az egyéniekre, irányítják őket, megszabják azok kereteit s rendszereket képeznek ki számunkra. A társadalmi élet önmagában is ajakít ki ugyan bizonyos szabványokat, ezek azonban helyenkint változók. *Általános* szabványokat, elveket mindig a tudomány ad a társadalom részére s a társadalom intézményeinél, az államnál, iskolánál stb. is a *tudomány* vagy egy ember *tudása* (Solon) alakít ki bizonyos rendszert az egyén számára és használatára. Így van ez nem csupán a mi társadalmi berendezkedéseinkben, hanem igen primitív viszonyok között is. Ha tehát a tudományt elkülönítjük egyéb életproblémáinktól az ép oly káros magára a tudományra, mint egyéni életviszonyaink alakulását illetőleg. Mai életviszonyaink bizonytalanságának — amelyet csak tetézett a világháború folytán előálló még nagyobb zűrzavar — egyik legfőbb oka, hogy az államról és más társadalmi intézményeinkről szóló eddigi ismereteink, tudásunk nem adnak számunkra kielégítő irányítást. Ez az oka annak is, hogy mai nap, sőt az egész XX-ik században olyan nagy az érdeklődés a tömegekben a tudományos kérdések iránt: az emberek ösztönszerűleg keresik nagy- és kis problémáik megfelelő megoldásait! Ám mivel az egyén a tudománytól ennek izolálódása folytán nem tudott megnyugtató irányításokat, teljesen megfelelő rendszereket kapni, ott igyekezett őket megtalálni, ahol éppen lehetett s a régi rendszereket fölcseréli az új és még bizonytalanabb, még egyoldalúbb racionalista tanokkal: kommunizmussal s a különféle, szintén racionális szabványoktól hemzsegő misztikus világnézletekkel: intuíciókkal, teozófiával, buddhizmus irányszatokkal. Ha tehát azt akarjuk, hogy *összes* égető problémáink, a legáltalánosabbak ép úgy, mint a legközvetlenebbek kielégítően megoldassanak, minthogy csakis a tudomány nyújthat megfelelő elveket és szabványokat a szorosabb értelemben vett társadalomra nézve is, *össze kell fogni a tudománypártolásban az államnak és a társadalom vezetőinek egyaránt*. És ez egyúttal a második mód is, amely által a tudományok újra friss és egészséges életre kelthetők. E tudomány pártolásnak azonban *elsősorban* nemzeti irányúnak kell lenni. Azokat a tudományokat kell az államnak és a társadalom vezető rétegének *mindenekelőtt és most legalább* felkarolni, amelyek a speciálisan nemzeti tudományos feladatokat közvetlenebbül megoldhatják: a nemzeti történetet és itt is elsősorban a nemzeti művelődéstörténetet, amelynek a nyelvtörténet is egyik fontos része, a hazai földrajzot, néprajzot, társadalomtudományt, a hazai flóra, fauna stb. leírását. Mind-

ezek azonban kivétel nélkül nem mint egy-egy *teljesen* elkülönült tudomány minden mástól független rendszerezései és részletezései tárgyalandók, hanem mint a hazai művelődés folyamatának, mai állapotának és jövőjének integráns részei!

Az említett tudományok nemzeties irányai a magyarság- általános jobblétét segíthetik közvetve elő, a magyar társadalom közvetlen problémáinak megoldására viszont *a nevelés tudománya* nyújthat elveket, szabványokat, rendszereket. A nevelés az állam és a társadalom legközvetlenebb, mert leghatékonyabb eszköze. Általa lehetséges, hogy az egyén olyanná fejlődjék ki, mint amilyen egyéniséget a társadalom, az állam, a nemzet okvetlenül megkíván a saját céljai elérésére s e célok lényegében azonosak az emberiség céljaival. Vizsgáljuk tehát, milyennek kell lennie most nálunk a nevelés tudományának, milyen elveket, szabványokat, rendszert kell előírnia s azoknak, akik a nevelést közvetlenül irányítják, az államnak és más társadalmi végrehajtószerveknek mit kell szem előtt tartanomok, ha eleget akarnak tenni a korszellem, de amint láttuk egyúttal az általános emberi szellem egyik fő követelésének, a nemzeti irányzatnak?

Amint a tudományra vonatkozólag kifejtettük, hogy megújulásának a tudományok zártabb körén *kívül* kell történnie, ugyanez áll a nevelésre nézve is megújulásának a legfőbb nevelési intézményen, az iskolán kívül kell megtörténnie. Az iskolák nagyrészt jól kiépített pedagógiai elveken és rendszereken, sokszor évszázados vagy legalább is évtizedes gyakorlaton alapulnak s azok rendjének *gyökeres* megváltoztatása, új eszmék *radikális* bevitele vagy meglévő egyes iskolák alapos meggondolás nélküli megszüntetése aránytalanul több kárt okozhat, mint hasznot. Különösen így van ez nálunk, ahol az oktatás határozottan *hazafias irányú* volt mindig és így « radikálisan reformálni akarás mostani egyik legfőbb szempontja az iskolaügyre vonatkozólag nem annyira irreleváns. Az iskolákat *javítani* kell, nem pedig radikálisan reformálni s a javítás nem annyira közvetlen módon történjek — bár ezt sem szabad az iskolákból kizárni — hanem jóval inkább azáltal, hogy a fennálló iskolák *mellett* olyan nevelő intézményeket teremtsünk, amelyek szabadabb szelleműek és így a korszellem követelményeinek *teljesen* megfelelhetnek. Az iskolán kívül létesített nevelő intézmények közül azok, amelyek szükségét az élet szentesíti, idővel úgyis ellenáthatatlanul benyomulnak a szigorúbb rendszerű iskolafajok körébe, de akkor már nem okoznak ott kárt, mert sajátos laza formájuk lassankint zártabb formákat vesz majd fel s viszont ők kényszerítik a szigorú rendszerű iskola-fajokat, hogy alkalmazkodjanak s megfelelően javítsanak magukon, ha nem akarnak elsorvadni s háttérbe szorulni. *Iskolánkülső nevelő intézményeket kell tehát*

nálunk is Dánia, Finnország, Svédország, Németország példája nyomán minél nagyobb számban létesíteni s az ilyenek megszerzése vagy azok fejlesztése az államnak s a társadalom vezető köreinek egyik első kötelessége.

Az iskolánkívüli nevelésnek a nemzeti irányzaton belől *népi* jellegűnek kell lennie. Az iskolák szervezése ugyanis mindig felülről lefelé történik, a szervezők a tudományok kifejlesztett rendszereit, igen általános szempontjait alkalmazzák az egyes iskolafajokra, természetesen abban az arányban, amint az általánosról a részlegesre való áttérés ezt megköveteli. A legáltalánosabb, legelvontabb, legtudományosabb ismereteket nyújtják a legfelsőbb iskolák, az egyetemek stb. kevésbé általánosokat a középiskola, a legegyszerűbb, az élethez legközelebb álló alapismereteket az elemi iskola. Ennek megfelelően még az elemi iskola is, bár a három fő iskolafaj közül a speciális szempontokat leginkább kidomboríthatja (mert az elvontságok legkevésbé kötik) jórészt mégsem adhat mást, mint az általános műveltséget megalapozó ismereteket, amelyek segítségével az arra való feljebb emelkedhetnek. Ezen a hiányon nem segít az, hogy az elemi iskolákat ma népiskolának hívjuk, mert evvel újra csak általános, mindenkire kiterjedő voltukat dokumentáljuk. Nem segít az sem, ha a mai, fokozottan szükséges nemzeti irányzatnak megfelelően az elemi iskolák keretében az eddiginél még több speciális szempontot és javítási lehetőséget engedünk meg. Az elemi iskola általános szempontjai mellett mindez csakis fél megoldás lehet, ami nagyon jól kiegészítheti a kérdés közvetlen megoldását, de azt kikerülhetővé nem teszi. A nemzeti szempontokat igazán gyökeresen csakis két módon segíthetjük elő. Először is *új* elemi iskolákat kell létesíteni a magyarság gócpontján s az iskoláztatás szempontjából leghátramaradottabb részén: az Alföldön és itt is elsősorban a falvakban és a tanyákon, inerte ezeknek kultúráját Magyarország extenzív neveléspolitikája, a perifériákat és a városi műveltséget tartva szem előtt, elhanyagolta. E helyeken az iskoláztatás *külső rendjét* is a helyi viszonyokhoz kell alkalmazni. *Másodszor:* olyan „iskolánkívüli“ nevelési intézményeket kell az államnak és a társadalomnak létrehozni, *amelyek elsősorban a népnek*, mint a nemzet alapvető rétegének művelését segíti elő. Éppen ezért az *iskolánkívüli népművelést* nem kezdetjük a legalsóbb fokon, mert nem csupán a nevelés szükséges kezdeti egységét bontanánk meg vele az iskola rovására, de a nemzeti irányú nevelés egyik célját, a nemzeti öntudat lassú kibontakozását sem érhetnénk el, mert az a *gyermek* képelmét meghaladná. Ott kell tehát kezdeni az iskolánkívüli népművelést, ahol az iskola vagy teljesen leveszi kezét a gyermekről vagy már kevésbé törődik vele. Az *ifjúság és a felnőttek* nemzeti művelése, kiindulva a nép mint „a nemzet zöme művelésétől, hogy mint alapra támasz-

kodva eljusson a nemzet összes rétegeinek speciálisan *nemzeti* kiműveléséig“: ezek az *iskolánkívüli* nevelés, vagyis elsősorban *népművelés* határai és feladata!

*

Amikor a továbbiakban *részletesen* akarunk szólni arról, milyennek kell lennie a *mi* iskolánkívüli népművelésünknek s bele akarunk mélyedni annak minden vonatkozásába, a szorosan vett iskolánkívüli népműveléstől a nemzet összes rétegei iskolánkívüli kiműveléséig, erre nézve sem követhetünk más módszert, mint amit eddig követtünk, a *szintetikust*. Az iskolánkívüli népművelés olyan probléma lévén, amely az általános és igen speciális emberi problémák közé mélyen be van ékelve s mindkettőt egyformán érinti, nem juthattunk el hozzá másként, mintha meghatároztuk helyzetét, összefüggését az általánosan és speciálisan emberi problémákkal s a *mi*, szintén az általános és speciális *mai* emberi problémákba beágyazott *nemzeti* problémánkkal. Csakis így állapíthattuk meg lényeges vonásait, határozhattuk meg nagy vonásokban egész körét, jelölhettük ki legáltalánosabb feladatait.

A *mi* iskolánkívüli népművelődésünk elválaszthatatlanul összefonódott egész nemzeti kultúránk mai és múltbeli szövedékével s azonkívül nem egy ponton érinti az iskolánkívüli népművelésnek most Európaszerte szőnyegen lévő általános problémáját. Ha részleteit is meg akarjuk ismerni, ha anyagának laza szövetét erősebbé, rendezettebbé, nemzetünkre nézve minél gyümölcsözőbbé óhajtjuk tenni, akkor ezt az egész szövedéket az eddiginél még pontosabb, minden mozzanatra figyelő munkával föl kell fejteni!

Bibó István.